

Model kompozycyjny średniopolskich laudów sejmikowych

Słowa kluczowe: laudum sejmikowe, wzorzec gatunkowy, model kompozycyjny, styl urzędowy.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/Jp.98.1.8>

1. Wprowadzenie

Jedną z ważniejszych instytucji I Rzeczypospolitej były sejmiki ziemskie, które z jednej strony pełniły funkcję organu władzy lokalnej, a z drugiej strony były powiązane z sejmem, czyli z władzą centralną¹. W rezultacie ich działalności powstawały takie gatunki wypowiedzi, jak: instrukcje poselskie, protestacje, manifestacje, rejestry, kwitowania, limitacje, uchwały, lauda itp. O potrzebie prowadzenia badań nad tego typu dokumentami tak pisała Ewa Młynarczyk: „Interesującym problemem badawczym jest poszukiwanie odpowiedzi na pytania, jaki kształt językowy miały wypowiedzi o charakterze dyrektywnym lub wykonawczym w dobie średniopolskiej” (Młynarczyk 2006: 101). W niniejszym artykule analizom zamierzam poddać jeden z wymienionych gatunków wypowiedzi – lauda, które są doskonałym źródłem wiedzy dla filologa, ponieważ stanowią cenne świadectwo kształtowania się wariantu pisanego polszczyzny w odmianie oficjalnej, w której przeważają elementy stylu urzędowego.

Lauda², czyli uchwały podejmowane pierwotnie przez wiece dzielnicowe, potem przez sejmiki ziemskie, a z czasem również przez sejmiki generalne prowincji, należy traktować jako formę lokalnego ustawodawstwa uzupełniającą uchwały sejmu³. W omawianych tu tekstach odnotowywano przede wszystkim fakty z dziedziny gospodarki, stosunków społecznych (np. funkcjonowania mniejszości narodowych), edukacji, religii, bezpieczeństwa i polityki zagranicznej. Lauda uchwalane na sejmikach elekcyjnych zawierają też nazwiska kandydatów na urzędy ziemskie. Ponieważ do najważniejszych kompetencji sejmików ziemskich należały uchwalanie podatków (określanie ich kwot i przeznaczenia) oraz zaciąg żołnierza (a także wybór dowódcy), to właśnie militarne i ekonomiczne kwestie dominowały w treści większości uchwał sejmikowych, które były też rezultatem głosów wysłuchanych podczas obrad. Ostateczna redakcja laudów należała do marszałka i jego asystentów, a „po

* malgorzata.dawidziak-kladoczna@uwr.edu.pl

1 http://www.wilanow-palac.pl/sejmiki_w_rzeczypospolitej_szlacheckiej.html (dostęp: 11 stycznia 2017).

2 *Laudum* w średniowiecznej łacinie miało co najmniej 3 znaczenia: (1) ‘zgoda, aprobata’; (2) A. ‘uchwała sądu wiecowego, zjazdu lub sejmiku ustalająca normy prawne dla poszczególnych ziem’, B. ‘ustawa miejska, cechowa, ustalona przez zgromadzenie gwarków’; (3) ‘wyrok, orzeczenie sądu’ (http://scriptores.pl/lexicon/pl/lemma/laudum#haslo_prosty, dostęp: 11 stycznia 2017).

3 Por. np. http://www.wilanow-palac.pl/lauda_uchwal_y_sejmikow.html (dostęp: 11 stycznia 2017).

łożeniu podpisów, dokument był oblatowany (wpisywany) do ksiąg grodzkich⁴, dzięki czemu stawał się prawomocny”⁵.

Chociaż większość laudów wciąż pozostaje w rękopisach, to jednak część materiału została już opublikowana. Wydano m.in. ponad 200 laudów sejmiku wiszeńskiego, obejmujących okres od 1572 do 1732 roku. Materiał ten, zgromadzony w trzech tomach *Akt grodzkich i ziemskich z czasów Rzeczypospolitej Polskiej*⁶, stanowi źródło analiz w niniejszym artykule.

Moim celem jest zaprezentowanie jednego z najbardziej spetryfikowanych aspektów wzorca gatunkowego laudów doby średniopolskiej – ich modelu kompozycyjnego (struktury), którego postać w dużej mierze decyduje o tożsamości tego zaliczanego do stylu urzędowego gatunku. W trakcie analiz posługuję się takimi pojęciami, jak np. kanoniczny wzorzec gatunkowy, wariant alternacyjny, obligatoryjny / fakultatywny segment / komponent / człon tekstu, rama tekstowa, wypracowanymi na gruncie genologii lingwistycznej (m.in. Wojtak 1999; 2004a; 2004b).

2. Kompozycja

Jedną z najważniejszych właściwości gatunków urzędowych (również laudów) jest szablonowość, która

oznacza petryfikację schematów strukturalnych, związaną z liczbą segmentów, ich układem linearnym, liczbą eksplicytnych wykładników koherencji, a więc także ukształtowaniem pionowym (architektoniką tekstu) oraz rolą określonych segmentów w tym układzie, statusem segmentów (obligatoryjny, fakultatywny) (Wojtak 2004b: 89).

Standaryzacja, konwencjonalizacja łączenia segmentów w strukturę wyższego rzędu nie są obojętne odbiorcy laudów, pomagają mu bowiem w „całościowej interpretacji zdarzenia tekstowego” (Lizisowa 2008: 383). Warto dodać, że owa petryfikacja w dużej mierze jest konsekwencją powtarzalności spraw, którymi zajmowały się sejmiki ziemskie.

Każde laudum składa się z dwóch segmentów: tytułu oraz korpusu, który stanowi tekst zredagowany w punktach.

2.1. Tytuł

Tytuł laudum, który jest „zasadniczym sygnałem strategicznym”, „inicjalną metawypowiedzią” i „metakstowym wykładnikiem makrostruktury” (Lizisowa 2008: 386), wyróżnia dany tekst spośród grupy podobnych dokumentów zgromadzonych w księgach ziemskich i grodzkich. Można powiedzieć, że pełni funkcję identyfikującą i indywidualizującą⁷, ponieważ wskazuje

4 Do XVI w. również do ksiąg sądów ziemskich.

5 http://www.wilanow-palac.pl/przebieg_obrad_sejmikow_ziemskich.html (dostęp: 11 stycznia 2017).

6 *Lauda sejmikowe*, oprac. A. Prochaska, t. 1: *Lauda wiszeńskie 1572–1648*, Lwów 1909, t. 2: *Lauda wiszeńskie 1648–1673*, Lwów 1911, t. 3: *Lauda wiszeńskie 1673–1732*, Lwów 1914.

7 Funkcję wszelkich tytułów szerzej omawiają Gajda 1987, Kosyl 1983, Pisarek 1966.

jednostkowy tekst, ale także informującą, gdyż zapowiada poruszane w nim kwestie, zdradza zawartość wypowiedzi (por. Danek 1980: 82).

W omawianych laudach tytuł zajmuje dwa wersy i informuje o przedmiocie uregulowania. W pierwszym wersie znajdują się datacja aktu prawnego oraz wyrażenie wskazujące na lokalizację zgromadzenia, które wydało dokument. Natomiast drugi wers to określenie przynależności gatunkowej wypowiedzi, czyli wskazanie rodzaju aktu prawnego, a także jego instytucjonalizowanego nadawcy.

Omawiany akt prawny jest dokładnie datowany – zawiera określenie dnia, miesiąca⁸ oraz roku uchwalenia laudum. To właśnie ten element tytułu wyróżnia dany tekst spośród wszystkich laudów, można więc powiedzieć, że właśnie dzięki niemu realizują się funkcje dyferencyjna i indywidualizująca tytułu. Jego pozostałe składniki powtarzają się w identycznej lub podobnej formie w licznych realizacjach. Funkcję określenia lokatywnego pełni natomiast nazwa miejscowości wyrażona rzeczownikiem w mianowniku (*Sanok, Wisnia*) lub wyrażeniem przyimkowym (*w Wiśni, pod Lwowem, pod Wiślicą*). Ten drugi wariant jest bardziej produktywny w laudach powstałych do połowy XVII wieku. Sporadycznie nazwa miejscowości może zostać zastąpiona nazwą rzeki (*nad Rakiem*).

Jak wspomniałam, obligatoryjnym składnikiem charakteryzowanego segmentu, w którym najpełniej realizuje się funkcja informacyjna, jest nazwa gatunku – *laudum*, reprezentowanego przez omawiany dokument. Jest ona najczęściej dookreślana przez nazwę zgromadzenia (np. *laudum sejmiku deputackiego, laudum sejmiku wiszeńskiego, laudum zjazdu województwa ruskiego*), rzadziej przez tematykę zgromadzenia (np. *laudum o sądach na czas bezkrólewia, laudum o obronie ziemi sanockiej*) lub jego cel (*laudum celem poskromienia złodziei i zbójców w sanockiem, laudum na elekcyi poborcy w Wiśni zebranej*), a także nazwę grupy sejmikujących (*laudum koła prokonwokacyjnego*).

Oto przykłady kilku realizacji tytułów zawierających omówione składniki:

Wisnia, 31 grudnia 1675.

Laudum sejmiku wiszeńskiego

Sanok, 25 maja 1677.

Laudum ziemian sanockich w obronie ziemi od zbójców.

Pod Sanokiem, 8. listopada 1648.

Laudum ziemian sanockich w sprawie ubezpieczenia zaciągniętej pożyczki

Na marginesie warto dodać, że tytuły cechuje niestabilizowana interpunkcja, np. po dacie dziennej nie zawsze pojawia się kropka. Ten znak interpunkcyjny jest też fakultatywny na końcu poszczególnych wersów tworzących tytuł.

8 Ten składnik najczęściej jest wyrażany słownie.

2.2. Korpus

Korpus laudów podzielony jest na punkty. Pierwszy punkt pełni funkcję komponentu inicjalnego, natomiast zakończenie ostatniego punktu stanowi komponent finalny. Oba te elementy – podobnie jak tytuł – mają charakter metatekstowy i wyznaczają ramę tekstową, odgrywającą główną rolę w standaryzacji i konwencjonalizacji omawianego gatunku⁹ oraz decydującą o jego performatywności¹⁰. Pomiędzy komponentami inicjalnym i finalnym znajduje się komponent zasadniczy (podstawowy) korpusu, który również zawiera wypunktowania (od jednego do kilkudziesięciu).

2.2.1. Komponent inicjalny

Ramę inicjalną stanowi pierwszy punkt laudum, którego treścią jest zapowiedź mówienia o czymś. Teresa Dobrzyńska, opisując istotę tego typu delimitatorów, tak oto rozwija myśl Anny Wierzbickiej: „Odbiorca powinien tu zrekonstruować wstępne powiadomienie, które w postaci eksplikacji wyglądałoby następująco: «Sądzę, że wiecie, że wypowiem teraz szereg zdań»” (Dobrzyńska 1974: 13). Z tego powodu pierwszy punkt – podobnie jak tytuł – można uznać za metatekst; inaczej mówiąc, stanowi on plan *meta* laudum i pełni funkcję nie tylko wprowadzenia do całości, ale również nadaje tekstowi spójności (por. Danek 1972).

Oto schemat realizowany w pierwszym punkcie większości badanych laudów, pełniącym funkcję komponentu inicjalnego:

wyrażenia identyfikujące nadawcę + wyrażenia temporalne + wyrażenia lokatywne + czasownik + formuła kończąca fragment inicjalny zawierająca wyrażenie performatywne.

Człon identyfikujący nadawcę zawiera zaimek osobowy *my* oraz określenie deskryptywne, na które składają się nazwa / nazwy zbiorowości (*radcy, rady dygnitarze, obywatele, rycerstwo, wszystkie rycerstwo, część rycerstwa, panowie, rady duchowne i świeckie, rady koronne, urzędnicy*) oraz nazwa / nazwy terytorium jej / ich pochodzenia (*województwo ruskie, ziemia lwowska, przemyska, sanocka*), np.: „My rady dygnitarze, urzędnicy i wszystko rycerstwo województwa ruskiego ziemie lwowskiej, przemyskiej i sanockiej [...]” (XX, 393)¹¹, „My rady duchowne i świeckie województwa ruskiego i wszystko rycerstwo” (XX, 36).

Wyrażenia temporalne zawierają następujące składniki: datę dzienną wyrażoną po łacinie lub po polsku (podaje się dzień i miesiąc, sporadycznie rok¹²; na ogół wszystkie człony przyjmują formę słowną), połączenie językowe *na dzień dzisiejszy* lub określenie sytuujące dany dzień w kalendarzu liturgicznym (podawana jest wówczas nazwa niedawno obchodzonych uroczystości lub święta). Czasami używane są jednocześnie dwa sposoby wyrażania

9 Szablonowość segmentów początkowych i końcowych potwierdza się też w innych gatunkach prawnych (por. Malinowska 2010: 330).

10 Oznacza to, że wymienione komponenty mają charakter nie reproduktywny, ale produktywny (por. Gizbert-Studnicki 1972).

11 Po cytacie podaję numer tomu i stronę, z których pochodzi dany fragment.

12 Czasami zamiast roku wyrażonego liczebnikiem pojawia się wyrażenie *anno currenti*.

czasu. Oto kilka realizacji tego składnika w pierwszym punkcie laudum: „na dzień dzisiejszy ósmy miesiąca sierpnia” (XX, 125), „na dzień zwykły to jest na poniedziałek po narodzeniu Panny Maryej pierwszy” (XX, 141), „na dzień trzynasty miesiąca września w roku niniejszym 1712” (XXII, 504), „pro die decima quarta Septembris anni millesimi septingen tesimi vigesimi secundi” (XXII, 679). Forma wyrażenia lokatywnego również nie jest ustabilizowana, np. *do Wisnie, do Sanoka, pod Przemyśl, pod Wisnią u rzeki Raka, tu do Wisznie, tu do Wisniej, tu do Wiśni, tu do Rzeszowa, w Wisnie*.

Członem nadrzędnym (niekiedy pomijanym), do którego odnoszą się określenia temporalne i lokatywne, jest czasownik (*zjechać się, zgromadzić, zebrać, stawić się*), występujący zarówno w formie osobowej (zwykle w 1 os. lm. np. *zjechaliśmy się, którzyśmy się stawili*), jak i w formie imiesłowu (*zjechawszy się, zgromadzeni, zebrani*). Na ogół człon werbalny znajduje się po dacie i nazwie miejscowej, ale zdarza się też, że poprzedza te określenia, co jest charakterystyczne zwłaszcza dla tekstów XVIII-wiecznych. Analizując je, można ponadto zaobserwować petryfikację w zakresie wyboru czasownika i jego formy – np. w najpóźniejszych z analizowanych tekstów dominuje imiesłów *zjechawszy się*.

Wyrażenia używane w funkcji formuły kończącej składnik inicjalny tworzą dość liczny zbiór. Również repertuar wykorzystywanych w tym celu czasowników performatywnych jest obszerny, co wynika ze stosowania wyrażen synonimicznych, w tym także analizizmów: *stanowić / postanowić / namówić / umówić laudum / uchwałę / decyzją / sancitum, mówić postanowienie, czynić / uczynić obradę / deklaracją / dyspozycją / rząd / uchwałę / postanowienie, uchwalać laudum, utwierdzić uchwałę, przystępować do, obowiązywać (się), pozwalać, brać obradę, wziąć przed się, dać odprawę w te słowa, radzić / uradzić, oznajmować, iż, deklarować, aby, odprawić okazowanie*. Oto kilka przykładów zastosowania tej formuły: „takeśmy przegladając rzeczy potrzebne Rzpłtej między sobą spólnie postanowili i radzili” (XX, 36), „zgodnie niniejszem laudum uchwalamy” (XXI, 25), „takoweśmy między sobą za spólną wszytkich województwa naszego obywatelów zgodą spisali laudum i mówili postanowienie” (XXI, 174), „Tośmy zgodnie między sobą namówili” (XXI, 186), „takową przed się bierzemy obradę” (XXII, 428). Jak wynika z powyższych przykładów, wymienione czasowniki wchodzą w relacje składniowe z rzeczownikami będącymi nazwami gatunków aktów prawnych. Omówiony składnik pełni funkcję wskaźnika nawiązania o charakterze kataforycznym (por. Szkudlarek 2003: 11–12), ponieważ odsyła do dalszego kontekstu.

Przedstawione składniki komponentu inicjalnego wypełniają wzorzec kanoniczny laudów, liczne są jednak różne jego modyfikacje. Przed formułą kończącą komponent inicjalny mogą pojawiać się też inne elementy. Lauda, które je zawierają, wypełniają pole wariantów alternacyjnych. Najczęściej powtarzającymi się fakultatywnymi elementami pierwszego punktu są określenie celu zgromadzenia i powołanie się na akt, na mocy którego obraduje sejmik. Oto przykładowe realizacje tekstowe pierwszej z wymienionych intencji: „zjechaliśmy się na dzień Świętego Krzyża do Wisnie dla postanowienia i poprawy sądów ultimae” (XX, 37), „około wyleżenia z domów swych przeciwko nieprzyjacielowi koronnemu dla obrony” (XX, 42), „zjechawszy się na sejmik prawem naznaczony do obrania deputatów na trybunał koronny” (XXII, 439). Natomiast drugi ze składników może przyjmować następującą formę: „podług konfederacyej

generalnej na konwokacyjnej warszawskiej zgodnie od wszelkich stanów koronnych duchownych i świeckich i wielkiego księstwa litewskiego uchwalonej” (XX, 62), „zjechawszy się na miejsce zwyczajne sejmikowania do Wiszni za uniwersałem najjaśniejszego Króla IMci p. n. m” (XXII, 504). Ten składnik pełni taką funkcję, jaką dziś przypisuje się przytoczeniu podstawy prawnej (upoważnienia ustawowego), poprzedzającej właściwą treść aktu prawnego (por. Malinowska 2001). W pewnym sensie można więc powiedzieć, że analizowane lauda są świadectwem początkowej fazy kształtowania się upoważnienia ustawowego jako obligatoryjnego dziś członu każdego aktu normotwórczego.

Zdecydowanie odległe od centrum pola gatunkowego są inne fakultatywne elementy wykorzystywane w pierwszym punkcie laudum. Na przykład nawiązuje się w nich również do ustaleń, które zapadły na poprzednim sejmiku. Tego typu składniki struktury mają charakter intertekstualny, np. „dosyć czyniąc konstytucyey na przeszłym sejmie o podatkach województwa ruskiego napisanych [...]” (XXI, 77). Sporadycznie mogą pojawiać się ponadto: asercje z dominującą intencją powiadamiania: „ten łanowego żołnierza popis między sobą uczyniliśmy” (XXI, 130), typowo konwencjonalne, etykietalne akty mowy, takie jak podziękowania: „dziękujemy uniżenie królowi IMci. p. n. m. za ojcowskie obmyśliwanie o całości bezpieczeństwa wszystkich tej Rzpltej” (XX, 384) lub komplementowanie króla: „uniżenie majestatowi jego [króla – M.D.-K.] podziękowawszy do woli jego pańskiej stosować się chcemy” (XXI, 196), a także komisyy (obietnice, deklaracje): „obiecujemy *bona fide* stawić się w gotowości pod Sanok i dalej iść w porządku z inszemi województwy” (XXI, 79).

2.2.2. Komponent zasadniczy (podstawowy)

Punkty składające się na zasadniczą część laudum traktuję jako pierwowzór współczesnych paragrafów uznawanych za podstawową jednostkę rozczłonkowania tekstu aktu prawnego (por. Malinowska 2001). Liczba wypunktowań w omawianym komponencie waha się od jednego do kilkudziesięciu. Konstytutywnym elementem tej części są wypowiedzi normatywne, czyli przepisy prawne sformułowane przez prawodawcę, obejmujące reguły postępowania dla wyznaczonego adresata w ściśle określonych sytuacjach. Można je też określić mianem dyrektyw prawnych, realizowanych przez akty wpływania prawodawcy na postępowanie adresata normy (por. Szczepankowska 2004), by podjął on takie, a nie inne czynności, a zwłaszcza działania, które mogą wpłynąć na zmianę rzeczywistości (Zieliński 1992: 16).

W strukturze powierzchniowej wypowiedzi normatywnych tworzących komponent zasadniczy laudów nie eksponuje się nadawcy (autora normy)¹³. Jak wspominałam już wcześniej, wskazuje się go natomiast w komponencie inicjalnym, zakładając, że tak określony nadawca pełni tę funkcję w całym laudum. Jeśli zaś chodzi o odbiorcę, a ściślej mówiąc – adresata (wykonawcę normy), to nie jest on stały. Teoretycznie omawiany dokument może posiadać tytułu odbiorców, ile sformułowano w nim aktów normotwórczych. Ta cecha sprawia, że adresaci poszczególnych norm są werbalizowani w komponencie podstawowym laudów.

13 Jest to właściwość wszelkich aktów normotwórczych, którą opisywała już Danuta Rytel (por. Rytel 1982: 84).

Normy są prezentowane zarówno za pomocą deklaratywów, jak i dyrektywnych aktów mowy. Najliczniejsze deklaratywy to: ustanowienie prawa, zniesienie prawa, potwierdzanie ważności prawa, uznawanie ważności prawa, przedłużanie ważności prawa, przyznawanie kompetencji, zwolnienie z obowiązku wykonywania prawa, odroczenie wydania decyzji, zobowiązanie ustawodawcy¹⁴. Oto dwa przykłady: „JWIMci p. Antoniemu Stamirowskiemu [...] sześć tysięcy złotych z podatku szelężnego lub czopowego naznaczamy” (XXII, 396), „A jako tę konfederacyą gliniańską wszystką umacniamy, tak i inne konfederacye przez nas [...] około sprawiedliwości uczynione, mocą sejmu tego naszego [...] aprobowujemy” (XX, 36).

Dyrektywy natomiast realizowane są przede wszystkim jako nakazy oraz zakazy i pozwolenia¹⁵: „a panowie poborcy stawić się mają, z takimi podatkami do Torunia na dzień ś. Michała” (XX, 385), „Zlecamy przy tem, aby przyszły sąd skarbowy przemyski miał słuszny respekt na dawne przed konstytucyą 1658 retenta akcyzy w Przemyśle i żeby [...] onym defalkował” (XXI, 287).

Fakultatywnym składnikiem omawianego komponentu są uzasadnienia wydanych decyzji. Nie przyjmują one jednak formy przytoczenia podstawy prawnej, a ich styl może zawierać również elementy potoczne: np.

Mając wzgląd na zubożalność klasztorów we Lwowie będących, domki do nich należące jako to Panien Bernardynek, Panien Karmelitek Bosych, [...] te od płacenia podatków do lat czterech uwalniamy (XXII, 196).

Komponent zasadniczy jest najbardziej zróżnicowaną i pojemną pod względem pragmatycznym częścią laudum, dlatego wymaga dokładniejszej charakterystyki. Temu zagadnieniu poświęcam osobne artykuły¹⁶.

2.2.3. Komponent finalny

Komponent finalny zlokalizowany jest w zakończeniu ostatniego punktu laudum. Charakteryzuje go niesamodzielność strukturalna – zostaje bowiem sprzęgnięty z poprzednim komponentem. Świadczą o tym zaimki: *to, ta, co, które* i wyrażenia odsyłające do wcześniejszej treści: *wzwyż opisany / napisany, wyrażone wyżej, jako się wyżej opisało*. Poniżej prezentuję schemat tego komponentu, zawierający obligatoryjne składniki ramy finalnej:

nazwa aktu prawnego + formuła wyrażająca wolę nadawców, by akt obowiązywał w podległych jednostkach + wyrażenie lokatywne + wyrażenie temporalne + dane osobowe podpisującego

14 Więcej na ten temat w: M. Dawidziak-Kładoczna, *Normotwórcze akty mowy w laudach sejmikowych doby średniopolskiej na przykładzie deklaratywów* (w druku).

15 Zagadnienie opracowano w: M. Dawidziak-Kładoczna, *Dyrektywne akty mowy w laudach sejmikowych (od II poł. XVI do I poł. XVIII w.)* (w druku).

16 Patrz przypisy 14 i 15.

Formuła końcowa laudum rozpoczyna się nazwą uchwalonego aktu prawnego, która nie zawsze jest identyczna z wersją umieszczoną w tytule. Inaczej mówiąc, zdarza się, że w segmencie finalnym prawodawcy nie określają rezultatu swoich działań jako *laudum*, choć i to określenie się pojawia. Liczne sposoby nominacji omawianych w tym artykule dokumentów świadczą o niestabilizowaniu ich nazwy gatunkowej. Używane są bowiem rozmaite określenia: od słownictwa niespecjalistycznego (*to wszystko / wszystko to*), przez ogólne nazwy aktów prawnych (*postanowienie, zgoda, pismo, skrypt, punkta, punkta uchwały naszej, namowa*), po leksykę wyspecjalizowaną (*uniwersał, ustawa, uchwała, deklaracja, sancita, illationes*), w tym określenie *laudum*.

Z kolei formuła stwierdzająca obowiązywanie aktu w jednostkach podległych sejmikowi składa się z dwóch elementów: okolicznika oraz predykatu. Oto zbiór wyrażen używanych w funkcji pierwszego z tych składników: *do grodu, do grodów, po grodach, do wiadomości grodów, do grodu ziemi, do grodów w ziemiach, do grodu i ziemstwa, do grodów ziem naszych, do grodów wszystkich ziem, do wiadomości wszystkich, do grodów ziem naszych wszystkich, do akt, ad akta, do akt grodu, do akt grodzkich, po grodach ad akta, po wszystkich grodach ad acta, do ksiąg grodzkich, w księgi grodzkie*. Predykat natomiast może być wyrażony za pomocą:

- formy czasu przeszłego: *podaliśmy, daliśmy*,
- werbalnej konstrukcji w czasie przeszłym: *zleciliśmy podać, podać zleciliśmy, oddać zaleciliśmy, oblatować zleciliśmy, odesłać raczył, przesłać rozkazaliśmy* lub teraźniejszym: *podać zlecamy, podać pozwalamy, rozesłać zlecamy, podane mieć chcemy, odesłane być ma*,
- konstrukcji z wypowiedzeniem podrzędnym zawierającym orzeczenie w stronie czynnej: *aby oświadczyli, aby podał, żeby podał, aby do wiadomości wszech przyjść mogło, aby publikować kazali* lub biernej: *aby podane było, aby podanem było*,
- innej konstrukcji: *za uproszeniem naszym poda*.

Omawiane formuły fakultatywnie są uzupełniane wyrażeniami wskazującymi na motyw / cel sporządzenia pisemnej wersji urzędowej, czyli „podania wiadomości do grodu”, np.: „dla większej wiary i pewności” (XXI, 178), „dla większego warunku i umocnienia” (XXI, 181), „aby wszystkich IchMciów do prędszej przyść mogło wiadomości” (XXI, 196), „dla większego utwierdzenia i powagi” (XXI, 199), „ażeby większa waga i *absentibus* wiadomość zostawała” (XXI, 206).

Kolejny człon laudum stanowi określenie miejsca i daty sporządzenia dokumentu. Jeśli chodzi o pierwszy z tych elementów, to podaje się nazwę miejscowości (*w Wisni / w Wiszni, we Lwowie, w Przemyślu*), którą prawie zawsze poprzedza jeden z czasowników *stać się, dziać się, dać* (może on zostać uzupełniony zaimkiem *to*), np. *stało się, działo się to, dan*. Czasami dodatkowo wskazuje się na zgromadzenie, które wydało dany akt prawny: *na sejmiku, na sejmiku elekcyjnej, na sejmiku electionis deputackim, na zjeździe sejmikowym, na zjeździe naszym*. Ten człon najczęściej pojawia się po nazwie miejscowości, ale również może ją poprzedzać. W kilku przypadkach precyzyjniej określono miejsce powstania laudum, np. „w kościele katedralnym” (XXI, 199). W omawianych dokumentach uchwalonych na początku XVIII wieku stosuje się też okoliczniki wyrażone łacińskimi połączeniami językowymi, które mogą wydawać

się redundantne: *in loco consultationum*, *in loco consiliorum solito*, ponieważ wynika z nich jedynie, że miejsca odbywania obrad i podjęcia uchwały są takie same.

Data pojawiająca się w segmencie finalnym zawiera trzy elementy: dzień, miesiąc i rok. Wyrażana jest ona najczęściej słownie – po łacinie („die 12 Septembris anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto” (XXI, 199)) lub po polsku („dnia dziesiątego miesiąca czerwca roku pańskiego tysiąc sześć set pięćdziesiątego trzeciego” (XXI, 131))¹⁷. Zdarza się, że podstawowym sposobem datacji jest odwołanie się do kalendarza liturgicznego, np. „w środę w dzień Świętego Krzyża roku 1575” (XX, 37), „w poniedziałek post festum Nativitatis Beatissimae Virginis Mariae najbliższy roku pańskiego tysiąc sześć set siedemdziesiątego ósmego” (XXII, 94).

Ostatnim elementem laudów jest wymienienie z imienia, nazwiska i urzędu przedstawiciela sejmiku (jest nim najczęściej przewodniczący), który złożył podpis pod dokumentem i który jednocześnie był odpowiedzialny (wraz z grupą asystentów) za ostateczną redakcję tekstu, np. „Marcin Goiszewski, miecznik ziemski, podstarości i sędzia grodzki lwowski marszałek koła rycerskiego województwa ruskiego sejmiku wisnińskiego [...]” (XII, 210). Dzięki temu składnikowi tekst zyskuje wartość dokumentu prawnego. Dość często, zwłaszcza na przełomie XVI i XVII wieku, wymienia się więcej niż jedną osobę sygnującą laudum.

Fakultatywnym elementem ramy finalnej jest deklaracja normodawcy, np. „Którą to uchwałę zgodnie namówiwszy i uchwaliwszy bratersko strzymać sobie obiecujemy i przyrzekamy” (XXI, 240). Wyjątkowo laudum nie zawiera typowego fragmentu finalnego. Końcowa część ostatniego punktu może ograniczać się do podania danych personalnych podpisującego – takie rozwiązanie zastosowano np. w laudum datowanym na 7 października 1715 roku (XXII, 628–629).

3. Podsumowanie

(1) Podstawowym wyróżnikiem kompozycji laudów jest ich szablonowość, która wiąże się z liczbą i funkcją poszczególnych komponentów, a także ich miejscem w strukturze omawianych dokumentów. Dotyczy to zwłaszcza tytułu oraz inicjalnych i finalnych partii korpusu, ułatwiających orientację w tekście. Petryfikacja nie oznacza jednak ubóstwa językowego. Każdy z segmentów, komponentów i elementów architektury laudum realizowany jest za pomocą formuł tworzących obszerny i zróżnicowany zbiór. Ponadto kliszowanie łączy się z konkretyzowaniem wybranych parametrów.

(2) W tytule oraz pierwszym i ostatnim punkcie laudum stosowane są często identyczne lub synonimiczne wyrażenia lokatywne i temporalne. Ich wielokrotne używanie w jednym tekście świadczy o wadze tego komponentu w tworzeniu modelu kompozycyjnego laudów. W datacji (zarówno w segmencie inicjalnym, jak i finalnym) często język polski współwystępuje z językiem łacińskim (to zjawisko określa się jako bilingwizm polsko-łaciński).

(3) Rama laudów (komponenty inicjalny i finalny) obudowuje zasadniczy tekst, który tworzą normotwórcze akty mowy. O ile nadawca wszystkich norm jest stały, o tyle każda norma może mieć innego odbiorcę lub inną grupę odbiorców.

¹⁷ Wzorzec alternacyjny wypełniają teksty, w których datacja ogranicza się do podania roku, np. „Datum w Wisni roku tysiąc sześć set czterdziestego siódmego” (XX, 505).

(4) Średniopolskie lauda powstawały we wczesnym etapie kształtowania się struktury gatunków normotwórczych. Dawne akty prawne zawierają często komponenty, które ewoluowały i doskonaliły się przez lata. Przykładem mogą być podstawa prawna i uzasadnienie decyzji, które dziś są obowiązkowymi i ściśle określonymi co do formy elementami tekstu aktu prawnego, w laudach realizowanymi jedynie fakultatywnie.

Źródła

Lauda sejmikowe, oprac. A. Prochaska, t. 1: *Lauda wiszeńskie 1572–1648*, Lwów 1909, t. 2: *Lauda wiszeńskie 1648–1673*, Lwów 1911, t. 3: *Lauda wiszeńskie 1673–1732*, Lwów 1914.

Bibliografia

- Danek D. 1972: *O polemice literackiej w powieści*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Danek D. 1980: *Dzieło literackie jako książka*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Dawidziak-Kładoczna M. (w druku): *Dyrektywne akty mowy w laudach sejmikowych (od II poł. XVI do I poł. XVIII w.)*.
- Dawidziak-Kładoczna M. (w druku): *Normotwórcze akty mowy w laudach sejmikowych doby średniopolskiej na przykładzie deklaratywów*.
- Dobrzyńska T. 1974: *Delimitacja tekstu literackiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Gajda S. 1987: *Społeczna determinacja nazw własnych tekstów (tytułów)*, „Socjolingwistyka” VI, s. 79–89.
- Gizbert-Studnicki T. 1972: *Język prawny a język prawniczy*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, „Prace Prawnicze” 55, s. 219–233.
- Kosyl Cz. 1983: *Forma i funkcja nazw własnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Lizisowa M.T. 2008: *Semantyka a struktura tekstu prawnego*, [w:] I. Szczepankowska (red.), *Styl a semantyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 381–400.
- Malinowska E. 2001: *Wypowiedzi administracyjne: struktura i pragmatyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Malinowska E. 2010: *Szablonowość wypowiedzi urzędowych*, [w:] I. Burkacka, R. Pawelec, D. Zdunkiewicz-Jedynak (red.), *Słowa – kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów*, nakł. Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 329–336.
- Młynarczyk E. 2006: *Struktura królewskich rozporządzeń z XVI i XVII wieku*, [w:] M.T. Lizisowa (red.), *Język w urzędach i sądach*, Collegium Collumbinum, Kraków, s. 101–110.
- Pisarek W. 1966: *Tytuł utworu swoistą nazwą własną*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach, „Prace Językoznawcze” III, s. 67–81.
- Rytel D. 1982: *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Szczepankowska I. 2004: *Język prawny I Rzeczypospolitej w „Zbiorze praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego*, t. 2: *Wypowiedzi normatywne*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Szkudlarek E. 2003: *Wskaźniki nawiązania we współczesnych tekstach polskich (na materiale współczesnej nowelistyki polskiej)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wojtak M. 1999: *Wyznaczniki gatunkowe wypowiedzi na przykładzie tekstów modlitewnych*, „Stylistyka” 8, s. 105–117.
- Wojtak M. 2004a: *Gatunki prasowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Wojtak M. 2004b: *W kręgu stylistycznych paradoksów – uwagi o stylu tekstów użytkowych*, „Stile” 3, red. M. Čarković, Belgrad, s. 85–96 (online: <https://www.rastko.rs/cms/files/books/49c94bcd185c>, dostęp: 3 listopada 2016).
- Zieliński M. 1992: *Wypowiedzi dyrektywne w praktyce językowej*, [w:] Z. Ziemiński, M. Zieliński, *Dyrektywy i sposób ich wypowiedziania*, Seria Biblioteki Myśli Semiotycznej, Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego „Znak, Język, Rzeczywistość”, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Warszawa, s. 69–129.

http://scriptores.pl/elexicon/pl/lemma/laudum#haslo_prosty (dostęp: 11 stycznia 2017).

http://www.wilanow-palac.pl/lauda_uchwaly_sejmikow.html (dostęp: 11 stycznia 2017).

http://www.wilanow-palac.pl/przebieg_obrad_sejmikow_ziemijskich.html (dostęp: 11 stycznia 2017).

http://www.wilanow-palac.pl/sejmiki_w_rzeczypospolitej_szlacheckiej.html (dostęp: 11 stycznia 2017).

Summary

Model compositional of lauda sejmikowe in the sixteenth to eighteenth centuries

Keywords: laudum, genre model, structural aspect, official style.

In this article a petrified genre model of lauda between the sixteenth and eighteenth century is presented. At the beginning elements of the title are analyzed as well as components forming the corps. There are the initial formulas and concluding formulas (e.g. the name of the sender, temporal and locative expressions, the name of the act and the performative verb) and the essential part of the laudum which consists of directive and declarative speech acts.